

DEBRECENI EGYETEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

SPORTFINANSZÍROZÁSI MEGOLDÁSOK AZ EURÓPAI UNIÓBAN NYUGATI ÉS
KELETI TAGÁLLAMOK PÉLDÁJÁN KERESZTÜL
FORMS OF SPORTS FINANCING IN THE EUROPEAN UNION THROUGH THE
EXAMPLES OF THE WESTERN AND EASTERN MEMBER STATES

DEBRECEN
2022. 10. 22.

Tartalom

<i>Bevezetés</i>	<i>1</i>
<i>1. Célkitűzés.....</i>	<i>1</i>
<i>2. Anyagok és módszerek</i>	<i>2</i>
<i>2.1 A sport és az Európai Unió viszonya.....</i>	<i>2</i>
<i>2.2 Egy közösség, változatos megvalósítás</i>	<i>3</i>
<i>2.2.1 Magyarország</i>	<i>3</i>
<i>2.2.2 Csehország.....</i>	<i>4</i>
<i>2.2.3 Hollandia.....</i>	<i>6</i>
<i>2.2.4 Németország</i>	<i>8</i>
<i>2.3 A kutatás módszertana.....</i>	<i>9</i>
<i>2.4 A kutatás anyaga.....</i>	<i>10</i>
<i>3. Eredmények.....</i>	<i>10</i>
<i>5. Megbeszélés</i>	<i>14</i>
<i>Összefoglalás</i>	<i>16</i>
<i>Irodalomjegyzék.....</i>	<i>17</i>

Bevezetés

A TDK dolgozatomban az Európai Unió tagországainak sportfinanszírozási és berendezkedési különbségeit vizsgálom. Mondhatnánk „ahány ház, annyi szokás”, hiszen az EU nem ad egzakt irányt a tagországoknak e tekintetben, hanem a szubszidaritás elvét alkalmazza. Ennek eredményeképp régióként és országonként merőben eltérő rendszerek alakultak ki. Vizsgálatom tárgyát 4 ország sportrendszere alkotja. Kettő ezek közül V4-es ország Magyarország és Csehország, míg a másik kettő mondhatni az EU „magországaikhoz” tartozik, Németország és Hollandia. Arra kerestem a választ, hogy az eltérő történelmi és gazdasági háttér a mai sportrendszereket miképpen befolyásolja. A két szocialista múlttal rendelkező V4-es ország tekintetében megfigyelhető az állam szélesebb körű térnyerése, amely hazánkban a TAO támogatásban érhető nyomon, míg Csehországban egyfajta hibrid rendszer alakult ki, amiben a piaci mozgatóerőknek és az államnak egyaránt nagy szerep jut. Áttérve a két Nyugat-európai államra láthatjuk, hogy merőben eltérő utat jártak be a sport szervezését tekintve. Hollandiában és Németországban egyaránt a fő szervezőerő a civilszervezetektől származik és önkéntes alapon jön létre. Ezen országokban az állam, mint szervezőerő lényegében nincs jelen, és így a piac, valamint a társadalmi tőke és tenni-akarási a fő rendező elv. Vizsgálataim során több szekunder kutatást is elvégeztem, mint például a GDP arányos mérések és lakosság arányos mérések az Eurostat adatai alapján. Véleményem szerint az előbbieken említett országokkal és mérésekkel be tudom mutatni az Európai Unió sport rendszerek sokszínűségét. Láthatóvá válik a társadalmak különbségéből fakadó megoldások sokfélesége és a prioritások eltérősége.

1. Célkitűzés

„Ahány ház, annyi szokás” tartja a szólás. Ez kifejezetten igaz a dolgozatomban témájára. Az Európai Unión belül a sport nem egy szigorúan le szabályozott terület, mivel kifejezetten merev rendelkezéseket annak alakulására nem fogalmaznak meg. Ezzel szemben iránymutatások vannak és a szubszidaritás elvét alkalmazzák, vagyis azt, hogy mindent a legalacsonyabb szinten kell rendezni. Ez ahhoz vezetett, hogy a tagországok mindegyike mondhatni egyedi utat járt be ezen a téren. Olyan hasonlóságok is felfedezhetők, hogy az EU tagországainak történelmi múltja sport-politikailag eltérő regionális tömböket hozott létre, és ezen tömbök merőben eltérően viszonyulnak a sporthoz. TDK dolgozatomban szeretném bemutatni az Európai Unió sportfinanszírozási sokszínűségét, valamint az eltérő regionális értékeket. Úgy gondolom, hogy Magyarországgal, Csehországgal, Németországgal, valamint Hollandiával szemléltetni tudom az EU ezirányú sokszínűségét.

2. Anyagok és módszerek

2.1 A sport és az Európai Unió viszonya

A sport és az Európai Unió viszonya kifejezetten komplex és ellentmondásokkal teli. Ennek több oka is van. Először érdemes megemlíteni a 2009-es Liszaboni Szerződés előtti állapotot. Ekkor nem volt konkrét iránymutatás a témában, így a tagállamok maguk igazgatták a saját sportéletüket. Ezen szerteágazó irányítás miatt jöhetett létre a híres Bosman eset is 1995-ben. Manapság a különbségek csökkenni látszanak az EU országai között a szerződés bevezetésével, azonban mivel ezek csak alapvető iránymutatások, így egy bizonyos szintnél tovább a homogenizáció nem folytatható.

Másodszor, az alkotmányos korlátok miatt az EU inkább közvetetten közelíti meg a sportot az Egységes Európai Piac (SEM) szabályozási politikáján keresztül. Emiatt a törvény létrehozói, különbséget tettek a közvetlen és közvetett uniós sportpolitika között, az előbbi viszonylag egyszerű és iránymutató, míg az utóbbi a gazdasági és jogi szempontokra összpontosít a professzionális sport tekintetében.

Harmadszor, az Európai Uniót úgy jellemezték, mint egy többszintű és több intézményből álló politikai rendszert (*Marks – Hooghe, 2004; Marks – Hooghe – Blank, 1996; Hix, 2003*). Az EU-s törvényhozásban sok szereplő vesz részt, és hibás lenne azt feltételeznünk, hogy könnyen döntésre jutnak egy-egy kérdés kapcsán a felek. Az Európai Bíróságnak (EB), az Európai Parlamentnek, a Bizottságnak és a tagállamoknak (a Miniszterek Tanácsában vagy az Európai Tanácsban ülésen) eltérő nézetei vannak a sport szervezéséről. Még az Európai Bizottságon belül is találhatunk ellentétes megközelítéseket a sporttal kapcsolatban. Az eredmény végül egy heterogén és sokszínű politikai közösség, amely általánosításokat tesz az EU-val kapcsolatban, amely helyzetből kifolyólag a sportpolitika kihívásokkal teli és nehéz szakterületté vált.

Negyedszer, mára elismerték és elfogadták, hogy a sokszínűség ellenére a sportnak két fő (és egymással ellentétes) megközelítése van az idők során kialakult uniós intézmények között (Parrish 2003a, 2003b): a sport, mint szabályozást igénylő gazdasági tevékenység, ha érinti az Egységes Európai Piacot; és a sport, mint szociokulturális tevékenység, amely jelentős hatással van a civil társadalomra, az identitásokra és a kultúrára a szervezeten belül. Így ezen két nézet megközelítésbeli eltéréseinek következményei, feszültségei és megoldásai alakítják a sporttal kapcsolatos uniós döntések nagy többségét.

Végül, de nem utolsó sorban a sporttal kapcsolatos nem kormányzati szervezetek vonakodtak kapcsolatba lépni az uniós szervezetekkel, hogy megvédjék állítólagos autonómiájukat a politikai szférával szemben. Ennek ellenére nincs más lehetőségük hosszútávon, mint a párbeszéd megindítása és fenntartása az EU-val és ennek eredményeképp a fiatal sportpolitikai ág tevékeny tagjává válni (*Garcija, 2010*).

2.2 Egy közösség, változatos megvalósítás

2.2.1 Magyarország

Az „állami-civil-magán” háromszög egyensúlya a magyar sportban az 1989–1990-es rendszerváltás előtt nem állt fenn. Azonban az állami szektor dominanciája továbbra is magas maradt a magánszektor szerepének növelésére tett erőfeszítések kivitelezése után is. Példa erre a társasági adó kedvezményrendszerének (TAO) létrehozása 2011-ben. Azzal a céllal alkották meg, hogy további forrásokat irányítsanak a sportba. A jogszabályi környezet által támogatott TAO-program az öt legnagyobb csapatsportág (labdarúgás, kézilabda, kosárlabda, vízilabda, jégkorong) anyagi támogatását célozta meg, miközben adókedvezményben részesültek a felajánlók (*Perényi - Bodnár, 2015*). Fontos megemlíteni, hogy 2017 óta a röplabda is bekerült a TAO támogatott sportágak sorába (I01). Az átadott pénzeszközöket többek között a sportszakemberek, így edzők, trénerek, masszörök, adminisztrátorok bérére kell felhasználni. A rendszer alapvetően az utánpótlás fejlesztést célozza meg. Ennek eredményeként a kluboknál és a non-profit sportszervezeteknél emelkedési tendencia volt megfigyelhető a foglalkoztatottak számában, és ez a keretrendszer bizonyos mértékű átláthatóságot teremtett a pótlékok és adók kifizetésében. A program azt is lehetővé tette, hogy a magánpénzeket új sportlétesítmények építésére és régi sportlétesítmények helyreállítására fordítsák (*Perényi, 2013*). Fontos kiemelni, hogy ezen új sportegységek irányítása és fenntartása mögött úgynevezett horizontális klaszter együttműködések jelentek meg. Jó példa erre a klaszterfunkcióra a Magyar Sport és Életmód Klaszter, amely a város, a helyi egyetem és labdarúgócsapat, valamint több helyi vállalkozás részvételével számos sportszolgáltatás irányítását vállalja, köztük egy 2014-ben épült új stadionét, a Nagyerdei Stadionét is (*Becsky - Dékán, 2014*).

Amennyiben a legfrekvenciáltabb sportágat, a labdarúgást vesszük górcső alá, a következő folyamatokat láthatjuk. A profitorientált és non-profit cégek fellépését a magyar futballpiacon végbement elmozdulás, változás bizonyítja. Az első osztályú labdarúgóklubok sportegyesületi jogállásukból korlátolt felelősségű társasággá válása arról árulkodik, hogy a labdarúgást a magyar köz- és politikai platformokon a legfontosabb sportágként tartják számon, a sportág beágyazottságában és a nézőszámában betöltött vezető pozíciója, gazdasági eredménnyel is

kecsegtethet. Molnár (2007) amellett érvel, hogy a futball Magyarországon mindig is „különböző formákban része volt a szélesebb körű társadalomfejlődési folyamatoknak”. Ebből kifolyólag a labdarúgás számos érdekelt felet vonzott, például szabadidős és hivatásos résztvevőket (játékosokat), kereskedelmi szereplőket, szurkolókat és a politikai mezőnyt. Emellett a magyar futballban bekövetkezett változásokat olyan globális folyamatok vezérelték, mint a kommercializációja (elüzletiesedése) és a professzionalizációja. Az üzleti megoldások alkalmazása különösen erősen megmutatkozik a legmagasabb országos bajnokságban játszó csapatokat működtető kluboknál, ugyanakkor a nyugati megoldások adaptációja még nem teljes, időnként csak „megnevezésében” átvett (Bácsné, 2017).

A magyar kormány 2010 óta számos csatornán keresztül aktív szerepet vállalt és vállal jelenleg is a sport támogatását tekintve. Például számos stadionépítési, valamint fejlesztési projekt indult a közelmúltban. A 2013-ban kormányrendelettel megerősített Nemzeti Stadionfejlesztési Program határozott politikai elhivatottságot jelez az elitfutball iránt (*Magyar Közlöny*, 2013). A legnagyobb klubok közül 2014-ben megnyílt a Ferencváros és a Debrecen vadonatúj stadionja, de a kormány minden első ligában játszó klub stadionjának megújítását tervezte, valamint számos másod- és harmadosztályú klub is szerepelt a fejlesztési programban (I04.)

A stadionüzemeltetés tekintetében igen változatos megoldásokkal találkozhatunk Magyarországon, amely a menedzsment világának sok színűségét mutatja. Példának okáért érdemes megemlíteni a Debreceni Nagyerdei Stadiont, amelyet egy klaszter irányít; Paksi FC komplexumát, amely a helyi önkormányzat fennhatósága alá tartozik; illetve az Illovszky Rudolf Stadiont, amit a Vasas Sport Club tulajdonol. A csapatsportok Magyarországon, különösen a labdarúgás, a magánsportágazat globális és helyi kontextusban történő fejlődését szemléltetik. A labdarúgóklubok 2010 óta kedvező környezetet élveznek, hiszen új létesítmények épültek, és jelentősen nőttek a Magyar Labdarúgó Szövetség bevételei. A futballakadémiák részére fennálló források is nagymértékben megnövekedtek. A szektorban bekövetkezett változásokat a stadionüzemeltetés nemzetközi szintre való emelése mutatta meg (Groupama Aréna). A futballklubok helyzete azonban árnyaltabb ennél, hiszen némelyikük komoly anyagi nehézségekkel, akár csőddel is küzdött a 2010-es években (*Perényi et al.*, 2017).

2.2.2 Csehország

A demokratizálódás, a liberalizáció és a szabadpiacra való áttérés folyamata a gazdaságra és a csehországi sportvilágra is hatással volt. Töredezettséget okozott az önkéntes sportmozgalmakban, főként azért, mert az egyes nemzeti sportszövetségek, illetve az összes

sportegyesület önálló jogi személlyé vált. Az élsport teljes mértékben professzionális alapokra került és a piacról igyekszik megélni. Ehhez elkezdte keresni az elengedhetetlen pénzügyi forrásokat, amelyekhez szponzorációkra, valamint más bevételi alternatívákra van szüksége, többnyire állami finanszírozásra. A nemzeti sportszövetségeket és a legtöbb élvonalbeli bajnokságot, valamint azok csapatait például a labdarúgásban és a jégkorongban közvetlenül az állam finanszírozza a költségvetésből és kisebb részben önkormányzati forrásokból (*Kraus, 2016*). A fejlődés a magán üzletiszektorban nemcsak megváltoztatta az élsportot, hanem biztosította is a teret a szélesebb körű sportolási lehetőségekre a civil közönség számára is.

A profi sportokat szervező nagy sportklubok üzleti alapokra helyeződtek át a Cseh Köztársaságban, hasonlóan legtöbb európai országhoz, valamint a globális folyamatokhoz. A futball a legnépszerűbb sport Csehországban, mind a közönség számában, mind a regisztrált tagok volumenében. Ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy a sportolók száma csökkent a labdarúgásban, hasonlóan a többi sportágban szereplőkéhez (*Slepičková et al., 2016*). Ezek a tények azonban nem befolyásolták negatív irányba cseh elit futballt üzleti vonatkozásban. Csehországban körülbelül 10.5 millió lakos él és egy ekkora országra jut 16 első osztályú futballklub. Lényegében az összes szereplő csapat üzleti szervezatként funkcionál.

Természetesen a különböző csapatok különböző gazdasági erővel rendelkeznek. A legmagasabb bevételekkel a tradicionális kluboknál (Sparta és Slavia) találkozhatunk. Másik oldalról ugyanakkor érdekes „gazdasági folyamatoknak” lehetünk tanúi a Bohemians Praha 1905 labdarúgó csapat esetében. 2005-ben a csapat szurkolói a teljes csődtől mentették meg a klubot köz- és magánadakozások sorával, amely megoldás egyedülálló volt világszinten is. A csapatok közti anyagi egyenlőtlenséget jól illusztrálja, hogy ennek a klubnak a bevételei a leggazdagabb csapat Sparta Praha bevételeinek egykilencedét jelentik és mind a kettő első osztályú alakulat (I02.). Érdekes adat, hogy az EBITDA-% (eredmény kategória: earnings before interest and taxes, azaz kamatok és adók levonása előtti eredmény rövidítés teljesen kiírva) a legtöbb klub számára kedvezőtlenül alakul, ami azt jelenti, hogy sok klub pénzügyileg problémákkal szemebesül. Szigorúan nézve csak a Škoda Mladá Boleslav csapatnak tűnik jónak a pénzügyi „egészsége”; amelyek nevük is mutatja, hogy kapcsolatban állnak a prosperáló Škoda Auto vállalattal. Ez a cég a folytonos támogatója a jégkorong-világbajnokságnak, valamint a Tour de France-nak is.

A sportban sikertelen kluboknak harcolniuk kell pénzügyi partnereikkel, hogy ellenszenv ne alakulhasson ki irányukba. Természetesen ilyenkor figyelembe kell venni a szponzor pénzügyi mutatóit is, mivel sok esetben számukra is két megoldás létezhet. Vagy elhagyják a

támogatott csapatot, vagy ők maguknak is pénzügyi nehézségekkel kell megbirkózniuk. Jó példa erre az FC Liberec, amely néhány évvel ezelőtt még cseh bajnoknak mondhatta magát, habár hosszú távú pénzügyi problémákkal kellett szembenéznie (EBITDA-% -211 2011-ben). Fontos kiemelni, hogy a klub reklám szponzora, a Precioza is anyagi nehézségekkel küzdött ekkor.

Sajnálatos módon a cseh jogi környezetben az objektív információk a csapatok pénzügyi státuszáról és a partneri és az üzleti kapcsolatokról belső és bizalmas adatoknak minősülnek. Ezen megállapítások akkor is igazak, ha a beáramló anyagi források egy része olyan közintézményektől származik, amelyek a helyi városban találhatóak. Ezen körülményeknek „hála” a klubok pénzügyi helyzete nehezen, vagy egyáltalán nem követhető nyomon (*Novotný et al., 2011*).

Kijelenthető, hogy napjaink Csehországában a sportágazat fontos szerepet tölt be az áruk és szolgáltatások előállításában hasonló módon, mint más gazdaságilag fejlett országokban. Ezeknek ellenére a magán és az állami sportszféra még mindig keresi az optimális szerepét a sportban, amely az utóbbi időben szerencsésen stabilizálódott.

2.2.3 Hollandia

A holland kultúrát megingathatatlan társadalmi tőke jellemzi. Az elmúlt években bekövetkezett társadalmi és kapcsolati változások ellenére az emberek közti kapcsolatok továbbra is erősek. A bérkülönbségek nem túlzóak, a sztrájkok és elégedetlenségek ritkák, mivel a kormányokat politikai koalíciók alakítják ki, így a társadalmi bizalom magas maradt az utóbbi időben is. Az erős és stabil közösségi hálózatok szerves részét képezik a klubok és informális egyesületek, amelyek közül néhány a tizenhetedik-tizennyolcadik századig nyúlik vissza. Érdeemes megemlíteni a non-profit jellegű magánkezdeményezéseket, amelyek mindig is központi szerepet töltöttek be a holland kultúrában (*Breedveld – Tiessen-Raaphorst, 2011; Hoekman – Breedveld, 2013.*).

A non-profit jellegű magánkezdeményezéseknél maradva, de a sportra áttérve láthatjuk, hogy a sport szintén társadalmi alapon szerveződik. Jelenlegi adatok szerint a hollandok 27%-a tagja sport klubnak, amely jóval magasabb az EU-s 12%-os átlagnál. Ez az eredmény a legmagasabb az EU államai közül. Érdekes adat még, hogy a hollandok 18%-a önkénteskedik sporteseményeken, és ez második helyre emeli Dániával karöltve Hollandiát közvetlenül Svédország után (*European Commission, 2014*).

A hollandiai sportklubokat jellemzően tagdíjából finanszírozzák és bizonyos mértékig részt vállalnak a helyi önkormányzatok és szponzorok is. A nagy sportszövetségeket vizsgálva azt láthatjuk, hogy a működéshez szükséges erőforrásokat több felől szerzik be. A szövetségek tagjai, tehát a klubok, a szponzorok, média jogok és liszenszek, a NOC, NSF (Holland Olimpiai Bizottság, Holland Sportszövetség) adományai, valamint az állami támogatások mind-mind hozzájárulnak a biztos működéshez. A NOC, NSF-et viszont szponzorok finanszírozzák, a lottóból és a kormánytól kapott támogatásokból származó bevételekkel (*CBS, 2015; Goossens - Kuipers, 2014; Hoekman – Breedveld, 2013*).

A teljes holland össztermék nagyjából 1%-át, 6.6 milliárd eurót termel a sport. 2006 óta (a holland statisztikai hivatal ekkortól gyűjti az adatokat) ez változatlan hányadot jelent. Az 1%-os arány nagyjából megegyezik a holland nehézipar fémtermelő tevékenységének hatásával, amely 1,1%-ot jelent (*CBS, 2015*).

Annak ellenére, hogy az elmúlt években az önállóan sportolók, valamint az önszerveződésből felálló kis csoportokban való sportolás mértéke érezhetően megugrott a sportegyesületek továbbra is nagy szerepet játszanak sportban való részvételben Hollandiában, amely különösen igaz a fiatalok számára. Sportegyesületben való tagként az egyének versenyszerűen is sportolhatnak. Hollandiában körülbelül 28 000 sportklub üzemel mintegy 5,5 millió taggal, ami nagyjából 193 főnek felel meg sportklubonként. Ezen egyesületek széleskörű különbözőséget mutatnak sportágakban és tulajdonságaikban. A nagypályás labdarúgás továbbra is a legvonzóbb tevékenység, hiszen mintegy 2770 klub található Hollandiában csapatonként átlagosan 425 taggal. A sportszervezetek közt találhatunk horgász- és golfkört is, valamint találkozhatunk olyan kisebb klubokkal, mint a sakkot, bridzs kártyajátékot, erőemelő- és küzdősportokat gyakorló szervezetek. Az összes holland sportklub összbevétele 1,3 milliárd euró, ami klubonként átlagosan 46.000 Euronak felel meg. Ezt az értéket tovább bontva kaphatjuk meg az átlagos éves tagsági díjat, ami 240 eurót jelent. A sportegyesületek mindössze 12%-a rendelkezik teljes munkaidős létszámmal. A sportklubok több mint 80%-a alkalmaz önkénteseket. Az önkéntes tevékenységek összteljesítménye a sportkluboknál mintegy 56.000 FTE-nek (FTE=teljes munkaidős egyenérték) felel meg. Összevetve a teljesmunkaidős alkalmazottak számával az önkéntesek számát, nyugodtan kijelenthető, hogy a holland sportklubok nagytöbbségét önkéntesek irányítják. Ez azt mutatja, hogy a sportklubok, bár valójában nem tartoznak a közszférához, nagyrészt „köztulajdonban”, az üzleti szektoron kívül, nonprofit szervezetekként működő magánszervezetek (*Breedveld – Kuipers, 2017*).

Kijelenthető, hogy a sportolás gyökerei Hollandiában a non-profit magánszféra kezdeményezéseiben keresendők. A polgárok már a tizenhetedik században elkezdtek létesítményeket építeni, valamint önkéntes szervezeteket hoztak létre. Ezen alapkövek alakítják ma is a holland sportvilágot, amely a nagyszámú sportklubokban és önkéntesben köszön vissza.

2.2.4 Németország

Németország berendezkedését szociális piacgazdaságként lehet leírni. A szociális piacgazdaság egy gazdasági rendszer, amely az államra bízta a szocio-politikai korrekciókat és munkákat és a szociális egyensúlyért dolgozik a kapitalista versenyen belül (*Schubert - Klein, 2011*); azaz az áruk és szolgáltatások mozgását a profitorientált szervezetek koordinálják. Ugyanakkor a gazdaság egy összetett rendszer, amely a magánszervezetek, valamint az önkéntes és állami szektor együttműködésén keresztül képes életben maradni (*Weisbrod, 1988*). A szociális piacgazdaság elvét követve, az állam (azaz a közszféra) támogatja az önkéntes (non-profit) szektort.

Az önkéntes, azaz szabadidős sportszervezetek uralják a német sportrendszert már hosszú évek óta (*Breuer – Feiler - Wicker, 2015*). Érdekes módon az állami sportszervezetek által szervezett sporttanfolyamok (például uszodákban és jégpályákon) ritkák. Leggyakrabban állami sportszervezetek birtokolják a létesítményeket, amelyeket önkéntes szervezetek használnak. Ugyanakkor érdemes figyelembe venni azt a folyamatot, hogy a magán-sportszolgáltatások (például fitnesztermek) a sport elpiacosodása miatt előtérbe kerültek, így a szabadidős sportszervezeteknek „harcolniuk” kell az új belépőkért a „piacon” (*Gratton – Taylor, 2000*). A magánsportszektor az előbbieken említett folyamat miatt néhány városiasabb területen már leelőzte a non-profit sportolási lehetőségeket, így egyfajta fogyasztói gondolkodásmód változás figyelhető meg.

A magánszektor térnyerését a sporton belül jól szemlélteti a tagok és létesítmények számának folyamatos növekedése a fitnesz szektorban. 2003-ban 4,4 millió fő rendelkezett fitnesz bérlettel Németország szerte a Statista GmbH (2016B) (I03.) szerint, ez szám 2010-re 7,3 millióra emelkedett. 2014-ben már 9,1 millió embert – azaz minden 10. németet – regisztráltnak tartották számon a fitneszközpontok (*Deloitte, 2015*). Ez 6,1%-os növekedést jelent a 2013-as évhez képest (8,6 millió fő), illetve közel egynegyedével nőtt 2010-hez viszonyítva. Ez azt is jelenti, hogy Németországban a fitneszközpontoknak több tagjuk van, mint bármely más sportágnak. Figyelmesen kívül hagyva a különbözőséget a célcsoportban és a szervezeti struktúrában, valamint társadalmi-demográfiai jellemzőkben, a labdarúgás számlálja a második legtöbb tagot Németországban, összesen 6,9 millió főt ugyanebben az évben

(Deloitte, 2015). A fitneszlelésítmények tagjai túlnyomórészt nők (55%) és a tagok több mint egynegyede (28%) legalább 50 éves (Deloitte, 2015).

A német sportklubok kiadásai és bevételei sokrétűek. A Sportfejlesztési Jelentés ötödik része alapján a németországi sportkluboknak 19 féle kiadása van, és 25 különböző forrásból termelhetnek bevételt. A sportegyesületek éves átlagos kiadásait vizsgálva a következő adatokat kaphatjuk Németországban. A legtöbbet edzőkre/oktatókra költik (7 146 €/év), ezt követi a saját tulajdonú épületeket karbantartása és üzemeltetése (4893 €/év), felszerelés és ruházat beszerzése (2524 €/év), saját szervezésű sportesemények (2034 €/év), valamint sportszervezeteknek befizetendő díjak. (1874 €/év) (Breuer – Feiler, 2014).

Ami a klubok bevételeit illeti, minden német sportklub bevételt termel a tagdíjakból. További gyakori jövedelemkategória Németországban a sportegyesületek megadományozása: az összes klub háromnegyede jut bevételhez adományokból, melyek pedig a német sportklubok összes bevételének 9%-át teszik ki. Ezeken felül, a sportegyesületek közel 71.4% százalékbba részesül állami támogatásban, ami az összes bevétel 9%-át teszi ki. Kisebb szerepet játszik a bevételben a szponzoráció a német sportegyesületeknél, mivel a szponzori bevételek aránya relatíve az összjövedelem mindössze 3%-át éri el. Pénzben kifejezve a legmagasabb bevétel tagdíjakból (16 620 €) keletkezik, valamint adományokból (3 093 €), állami támogatásokból a kerület/közösség (1721 €), a büfékből (1466 €) és a sportesemények jegyeladásiból (1462 euró) (Breuer – Feiler, 2014).

Kijelenthető, hogy a magánsportágazat fontos piaci szereplővé fejlődött Németországban. A jövőbeli perspektívája szintén kifejezetten jónak tűnik. Az iparági becslések szerint a bevételek és a piaci részesedése növekedni fog a közeljövőben (Breuer – Giel – Hallmann, 2017).

2.3 A kutatás módszertana

Kutatási módszernek a szekunder kutatást választottam, hiszen egy olyan információ gyűjtő módszert alkalmaztam, ami során olyan adatokat használok fel, amelyeket már előzőleg egy másik probléma megoldásához gyűjtöttek össze, tehát nem ennek a kutatásnak a részeként jött létre. Az Eurostat, a WorldBank, a KSH, valamint a Deloitte adatbázisaiból gyűjtöttem össze a vizsgálatomhoz szükséges adatokat. Az adatok összesítését Excel táblákon végeztem, majd statisztikai módszerekkel elemeztem őket.

2.4 A kutatás anyaga

Kutatásom anyagát négy ország demográfiai és sportfinanszírozási adatai képezik. Az általam választott országok Magyarország, Csehország, Hollandia és Németország. Amiatt választottam ezen államokat, mivel így bemutatható és érzékeltethető, hogy eltérő struktúra alapján szerveződik a sport és annak finanszírozása. Először a legfontosabb földrajzi és demográfiai adatokban vettem össze a vizsgált országokat. Úgy gondolom, így könnyebben viszonyíthatóak egymáshoz a kutatásban szereplő államok. Ezt követően a sportra és a rekreációra fordított GDP arányos költséket vizsgáltam összességében, állampolgárokra elosztva. A következő vizsgálati rész a családokat mutatja be, miszerint a családonkénti vásárlóerő mekkora hányada jut a sportra és a rekreációra. Ezen mérésekkel az országok mikro-, valamint makrogazdasági tulajdonságaira is lehet következtetni. Végül, de nem utolsó sorban a sporttal kapcsolatos munkaerőpiacot vizsgáltam meg. Azt vizsgáltam, hogy az összes foglalkoztatott mekkora része dolgozik a sportban, valamint a nemek megoszlása miképpen alakul ezen a területen. Véleményem szerint a fentiekben bemutatott adatok összehasonlításával kimutatható az országok eltérő viszonya a sporthoz, valamint azok finanszírozási rendszeréhez.

3. Eredmények

Az általam vizsgált országokat különféle demográfiai, gazdasági és földrajzi adatok alapján vettem össze. Ezen adatok megítélésem szerint megfelelő viszonyítási pontot jelentenek a későbbi eredmények értékelése során. Az alábbi táblázat tartalmazza Magyarország, Csehország, Hollandia és Németország összevetését.

1. táblázat: A kiválasztott országok fontosabb demográfiai, gazdasági és földrajzi adatai 2020-ban

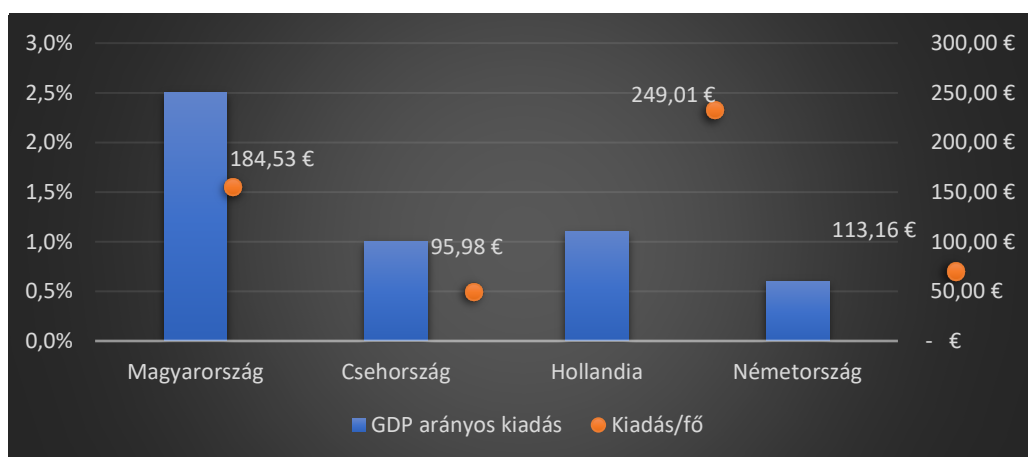
Ország neve	Magyarország	Csehország	Hollandia	Németország
Területe (km ²)	93.025	78.871	41.543	357.588
Lakossága (fő)	9.699.577	10.705.384	17.400.824	84.316.622
Egy főre jutó GDP (USD/fő)	16 470	23 539	52 646	46 473
Átlagéletkor (év)	41,3	40,8	42	45,6
Népsűrűség (fő/km ²)	104,27	135,73	418,86	235,79

Forrás: EuroStat (2021) és WorldBank (2020) alapján Saját szerkesztés (2022)

A fenti adatokból látható, hogy gazdasági erő tekintve alapvető megosztottság érhető nyomon a volt keleti és nyugati blokkhoz tartozó országok között. A két Nyugat-európai ország egyenként nagyobb egy főre jutó GDP-vel rendelkezik, mint Magyarország és Csehország együttvéve. Érdekes adat ugyanakkor, hogy az átlagéletkor magasabb a nyugati államokban,

mint a keletiekben, ami a későbbiekben a nyugdíjrendszer problémáit, valamint a gazdaság visszaesését hozhatja megával, de ezen gazdasági kitekintés nem tartozik szervesen a kutatás anyagához. Érdekes adat még, hogy a négy vizsgált ország közül mindössze hazánk küszködik népességfogyással. A népsűrűséget vizsgálva szintén egy újabb - a volt keleti és nyugati blokk közötti - különbséget fedhetünk fel, miszerint sokkal sűrűbben lakottak a Nyugat-európai országok.

Áttérve ezen kutatási anyag fő vonalára, megvizsgáltam az országok GDP arányosan sportra és rekreációra fordított kiadásait. Az adatokat az Eurostat honlapjáról gyűjtöttem össze és a legújabb 2020-as adatsorokat dolgoztam fel. Az így kapott eredményeken már nem tűnik fel annyira a volt keleti és nyugati blokk közötti megosztottság (1. ábra).

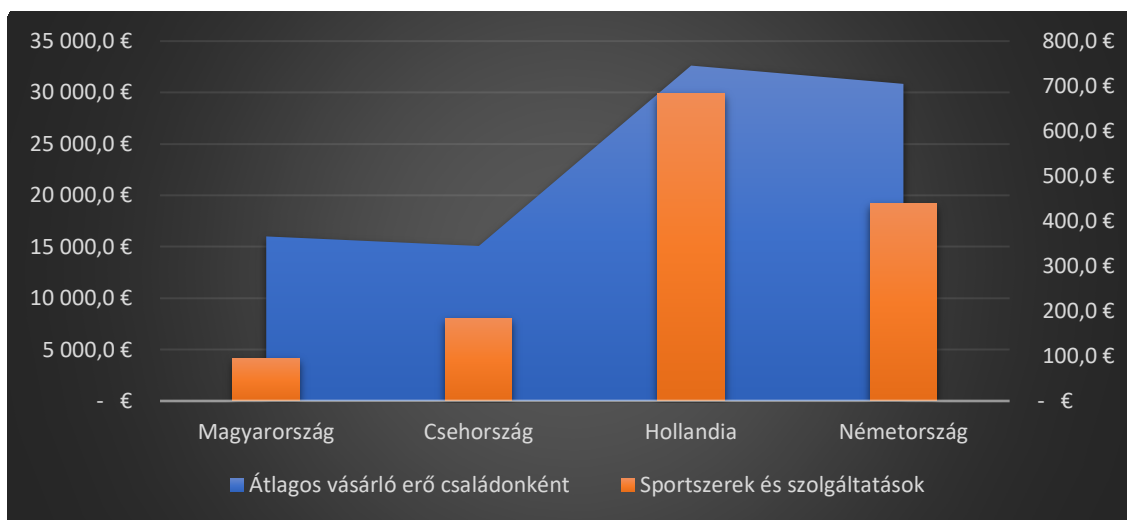

**1. ábra: Sportra és rekreációra fordított kiadások GDP arányosan
országokkénti bontásban**

Forrás: EuroStat (2020) alapján Saját szerkesztés (2022)

Érdekes adat, hogy GDP arányosan a legtöbbet költő ország hazánk, Magyarország. Az egész Európai Unióban a magyar kormány költi a legtöbb pénzt sportra és rekreációra, 2,5%-ot. Lényegében kijelenthető, hogy hazánk több mint dupláját költi GDP arányosan sport irányba, mint a többi vizsgált ország. Ugyanakkor érdemes megvizsgálni, hogy fejenként ezen kiadások mennyit jelentenek. Itt már figyelembe kell venni, hogy egy-egy ország mekkora lakossággal rendelkezik, valamint mekkora a megtermelt nemzeti összterméke. Ebben az összehasonlításban már „csak” második helyre szorulunk, hiszen Hollandia 249,01 Euro/fő-s értéke több, mint 60 Euro-val több a miénknél. Ez annak fényében érdekes adat, hogy Hollandiában több, mint 17 millió fő él és mindössze a GDP 1,1%-át költik sportra és rekreációra. Ezen a vonalon tovább mozogva Németországhoz érkezünk. A német kormány az EU egyik legalacsonyabb sport és rekreáció arányú költségével rendelkezik, mindössze 0,6%-al. Érdekes az első táblázathoz visszatérnünk, hiszen Németország lakossága több, mint 84 millió

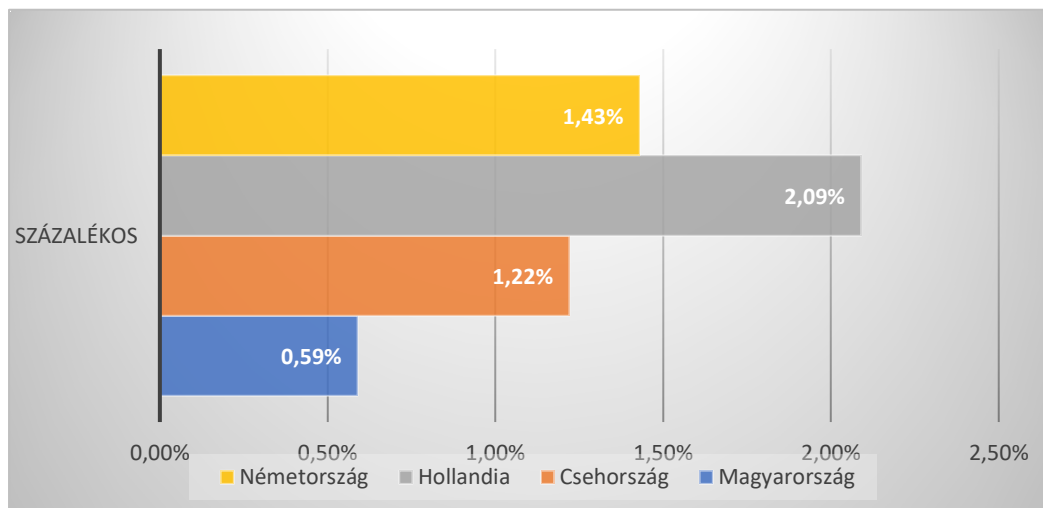
fő és a GDP arányos költsékek 0,6%-a 113,16 Euro/fő-s értéket jelent. Ez szintén igen magas szám főleg a lakosságszám és az ezirányú GDP arányos kiadás százalékát figyelembe véve. Csehország költ a legkevesebbet, hiszen nem éri el a 100 Euro/fő-t az éves GDP arányos kiadás, viszont ez hozzávetőlegesen a nemzeti összjövedelem 1%-át hordozza magában, amely közel duplája a német értéknek. A fenti adatsorok alapján kijelenthető, hogy Magyarország gazdasági erejéhez képest rengeteg költ a sportra, valamint érdemes a puszta adatok mögé nézni, mivel azok sok esetben csalókák lehetnek. Egy tőkeerős ország 1,1%-os GDP arányos kiadása akár több is lehet, mint egy szegényebb ország 2,5%-os ráfordítása még akkor is, ha a tőkeerősebb ország 1,1%-a közel kétszer annyi fő közt osztódik el.

2. ábra: Vásárlóerőhöz viszonyított sportirányú kiadások családokra lebontva
 Forrás: EuroStat (2015) alapján Saját szerkesztés (2022)

Az állam sport és rekreáció arányos kiadásai után az egyént is megvizsgáltam, hogy mennyit hajlandó egy család a sportra és sporttal kapcsolatos szolgáltatásokra költeni. Itt egy-egy család vásárlóerejét vettem alapul, tehát az Eurostat mérési rendszere szerint két kereső állampolgár mekkora vásárlóerővel rendelkezik. Ebben a viszonylatban az országok általános adatainak összehasonlításakor tapasztalt különbségek újfent megjelentek. A keleti országokban élő családok (Magyarország és Csehország) jóval kevesebb pénzből gazdálkodhatnak, mint a nyugati társaik Hollandiában és Németországban. Lényegében kijelenthető, hogy hozzávetőlegesen kétszeres összeg áll ezen családok rendelkezésére. A 2. ábrára pillantva látható, hogy a rendelkezésre álló összegnek igen kis részét költik sportszerek és sportszolgáltatásokra a családok Európa szerte, viszont kirívóan alacsony ez az érték hazánk esetében. Mindössze évente átlagosan 95,1 Eurot költünk, míg a csehek ennek lényegében dupláját (184 Euro) a hollandok pedig a magyar érték több, mint hétszeresét (684,3) fordítják a

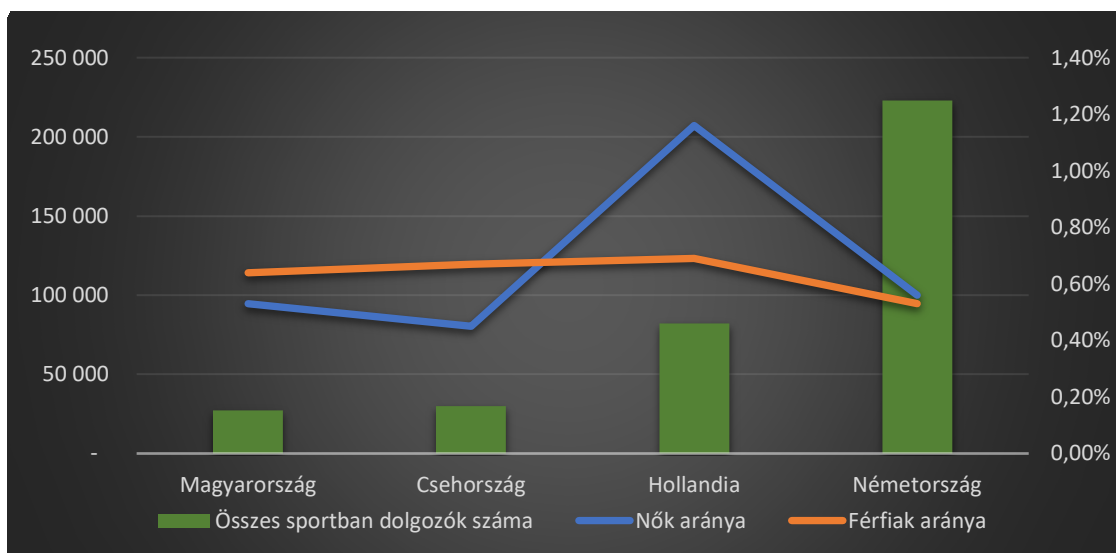
sportra. A németeket vizsgálva láthatjuk, hogy ők sem fukarkodnak a sportra való áldozással, hiszen 439,6 eurot szánnak rá átlagosan évente.

3. ábra: Vásárlóerőhöz viszonyított sportirányú kiadások százalékosan családokra lebontva

Forrás: EuroStat (2015) alapján Saját szerkesztés (2022)

A 3. ábra a családonkénti összes vásárlóerőhöz viszonyítja sporttermékekre, valamint szolgáltatásokra szánt kiadásokat. Ebből látható, hogy Magyarország lényeges lemaradásban van a többi vizsgált országtól. A 0,59%-os arány európai szinten is alacsonynak mondható, a sereghajtók közt foglalunk helyet. Csehország esetében lényegében duplája a sportra szánt pénz a hazainak. Ez annak fényében érdekes, mivel a vásárlóerőt tekintve mondhatni kéz a kézben jár a két ország. Németországot vizsgálva még nagyobb arányt láthatunk, míg a hollandoknál közel négyszer annyit költenek a sportra, mint nálunk. Ezen értékek kapcsolatban állhatnak azon tényekkel, hogy mely országokban mekkora hagyománya van a tömegsportnak, valamint az önkéntes sportszerveződéseknek. Hollandiánál olvashattuk, hogy az önszerveződés a fő mozgatórugója a sportnak. Németországban az egyéni sport, valamint a magánsport szolgáltatások dívnak. Csehország esetében is nagyobb hajlandóság mutatkozik a sportolásra, mint hazánkban. Ezen sajátosságok vezethetnek oda, hogy Magyarországon a sporttal kapcsolatos költségek sajnos nagymértékben elmaradnak az európai átlagtól és a vizsgált országoktól. Kijelenthető a fenti ábrák alapján, hogy egy-egy ország esetében különbség van az állami sportköltségek és a magánemberek sport irányú költségeinek mértékében, hiszen hazánk esetében az állami kiadások EU szinten is kiemelkedőek, míg a többi országé átlagos, vagy Németország esetében átlag alatti. A családok költségeit vizsgálva viszont azt tapasztalhatjuk, hogy Magyarország messze elmarad az Európai Unió átlagától, valamint a vizsgált országoktól egyaránt.

4. ábra: A sportban dolgozók száma nemenként bontva az összes dolgozó számához viszonyítva Forrás: EuroStat (2021) alapján Saját szerkesztés (2022)

A 4. ábra az összes sportban dolgozó egyén számát mutatja be, valamint nemenként a sportban dolgozók arányát az összes dolgozóhoz képest az adott országban. Az adatok alapján kijelenthető, hogy általánosságban 0,5%-1% körül mozog a sportban dolgozók száma az összes dolgozóhoz képest egy-egy vizsgált országban. A nők aránya a keleti régióban pedig alacsonyabb, mint a nyugati régióban. Ez azzal magyarázható, hogy a sport alapvetően egy versenycentrikusabb munkakörnyezetet teremt, amellyel a férfiak jobban azonosulhatnak, mint a nők. Kivételt képeznek ezen a téren a hollandok, ahol a nők aránya közel duplája a férfiakénak a sport területén. Ez az arány összefüggésben lehet a holland sportmodellel, miszerint a szabadidő sport és az önszerveződő sport elsőbbséget élvez a versenysporttól. Ily módon ott a mozgás öröme, mintsem a sportteljesítmények hajhászása lehet a cél és így ezen terep csalogató lehet a gyengébbik nem számára is. Németországban a két nem megoszlása egyenlő a sporttal kapcsolatos munkák terén. Ez az adat is kapcsolatban lehet a helyi adottságokkal, mivel a németek hasonlóan nagy hangsúlyt fektetnek a versenysportra, valamint a szabadidő sportra egyaránt.

5. Megbeszélés

Dolgozatomban a vizsgált országok sportfinanszírozási rendszereit hasonlítottam össze. A kapott adatokból kiderült, hogy regionális különbségek vannak az EU „mag”, valamint „periféria” országai közt. Kijelenthető, hogy az eltérő történelmi háttér merőben más gazdasági

háttérrel indukált az országok tekintetében. Míg a volt szocialista államok inkább a mindenkori kormányok jóhiszeműségében bíznak és az állami pénzek teszik ki a fő bevételi forrásokat, addig a nyugati társaiknál inkább piaci, valamint társadalmi alapon szerveződik a sport és folynak be a bevételek. Hazánkban, valamint Csehországban a klubok számítanak egyeduralkodóknak, míg Németországban és különösen Hollandiában a magán sportvállalkozások és szabadidős sportszervezetek a sport mozgatórugói.

A kapott adatokból kiderült, hogy Magyarország messze a legmagasabb GDP arányos sporttámogatás (2,5%), viszont lakosságárányosan elosztva ez „csupán” a második helyre elegendő, hisz Hollandiában az 1,1%-os GDP arányos költség fejenként 249 Eurot tesz ki, mely a magyar 184,5 Euros értékénél közel 25%-al magasabb. Ebből kiderül, hogy nem feltétlenül a magasabb szám hordoz magában magasabb értéket.

A vásárlóerőhöz viszonyított sport és rekreáció irányú költséknél láthattuk, hogy Magyarország nagyon el van maradva a többi vizsgált országtól. Ez annak fényében különösen szomorú, hogy egy átlagos magyar családnak a vásárló ereje egy picivel magasabb a Csehország-béliekétől és mégis utóbbiaknál kétszer akkora részt fordítanak rá (1,22%), mint hazánkban (0,59%). A vizsgált nyugati országokban az átlagos vásárlóerő hozzávetőlegesen duplája a két V4-es országhoz képest (~15.000USD; ~32.000USD), viszont ennyivel többet nem költ a sportra Németország, ahol a családok a vásárlóerejük 1,43%-át költik ezirányba. Hollandia kivétel, ahol több, mint 2%-át, amely Európai Unió szinten is magasnak tekinthető. Ezen adatok összefüggésben állhatnak a sport általános elfogadottságával, mely területen sajnos hazánk kifejezetten rosszul áll, míg azon országokban, ahol a sport a társadalmi tőke részét képezi a sportolási szándék - ebből kifolyólag a sportirányú költségek is – érezhetően magasabb.

A foglalkoztatottsági adatok vizsgálva látható, hogy a vizsgált országokban 0,5-1%-on áll a sportban dolgozók aránya az összes foglalkoztatotthoz képest. A volt keleti blokk országaiban inkább férfias szakmának mondható a sport, míg Németországban lényegében megegyező arányban dolgozik a két nem a sportban. Hollandia ezen a téren is kakukktojásnak számít, hiszen itt láthatóan magasabb a nők aránya ezen a területen, mint a férfiaké. Ezen adatok összefüggésben lehetnek azzal, hogy Hollandiában a szabadidő sport dominál és leginkább önkéntes alapon történik a munkavégzés, mely szektor jobban vonzhatja a nőket, mint versenysport, amely inkább maszkulinabb pályaként értelmezhető. A fenti vizsgálati szempontok alapján elmondható, hogy a valóban sokrétű finanszírozási és szerveződési rendszere van a sportnak az Európai Unión belül. Ezen rendszerek kialakulásának háttérében

pedig leginkább az eltérő gazdasági berendezkedés és szoci-kulturális háttér lehet. Ezen különbségeket pedig a szubszidiaritás elve tartja életben napjainkban.

Összefoglalás

TDK dolgozatomban az Európai Unióban fellelhető sportfinanszírozási különbségeket mutattam be. Látható volt, hogy a vizsgált országok, valamint régiók tekintetében alapvető strukturális különbségek lelhetőek fel. Dolgozatom első részében kitértem az eltérő történelmi és szocio-kulturális háttére. Ebből következett, hogy a társadalmi felelősségvállalás, a társadalmi tőke sokkal mélyebben gyökerezik a nyugati országokban, mint a keletiekben. A hazánkat is magába foglaló régióban a rendszerváltás előtti időkhöz hasonlóan napjainkban is kimondottan magas az állam szerepvállalása a sport területén.

A kutatás adatbázisát az Eurostat, a Deloitte, a WorldBank, valamint a KSH adatai alapján állítottam össze, azaz szekunder kutatási módszerrel dolgoztam. Az adatokat statisztikai módszerekkel elemeztem.

A vizsgált országokat figyelembe véve Csehország és Magyarország inkább az állami támogatásokon alapuló sportfinanszírozási rendszert alakította ki, míg Németországban, valamint Hollandiában a társadalmi összefogáson és magán tőkén alapuló rendszert figyelhetünk meg. Ezen gazdasági és szocio-kulturális háttér tudatában vizsgálhatjuk a kutatásban szereplő országok sporthoz köthető mikro- és makrogazdasági mutatóit.

Ezen adatokból kiderült, hogy hazánk GDP arányosan az EU-ban a legtöbbet költi a sportra. Ez a 2,5%-os arányos érték viszont más megvilágításba kerül, abban az esetben, ha lakosságszámra vonatkoztatjuk a ráfordítás mértékét. Ebben az esetben ez az érték már csak a második legmagasabb a vizsgált országok esetében, hiszen a holland 1,1%-os GDP arányos kiadás közel negyedével nagyobb egy főre jutó finanszírozást takar, mint a hazai. Kutatási anyagom arra is választ adott, hogy mikro- és makro gazdasági adatok közt nem minden esetben van összefüggés, hiszen annak ellenére, hogy nagyon magas arányban költ a magyar kormány sportra, a napi fogyasztás területén ez nem érződik. A vizsgált országok közül messze hazánkban a legalacsonyabb a vásárlóerőhöz mért sportra költött kiadások aránya. Itthon pénzünk mindössze 0,59%-át költjük sportra és rekreációra, míg a hasonló pénzügyi mutatókkal rendelkező Csehországban ez az adat duplája. Kutatásomból kiderült, hogy közel azonos a sportban dolgozók aránya országonként, mindössze kisebb kilengések tapasztalhatóak. A nemek megoszlásából pedig lehet következtetni a sporthoz való hozzáállásra, hiszen klub szintű sportra erősebben támaszkodó államok esetében a férfiak foglalkoztatottsága volt magasabb,

míg a szabadidő- és egyesületisportot támogató országok esetében kiegyensúlyozott arány volt megfigyelhető. Hollandia ebben a viszonylatban kuriózum, ugyanis szignifikánsan magasabb értékek voltak megfigyelhetőek a női dolgozók arányait nézve, mint a többi országban.

Dolgozatom úgy gondolom elérte a célját, mivel a vizsgált országok sportfinanszírozásáról releváns információkkal szolgált és sikerült bemutatni az eltérő sajátosságokat. Az Európai Unió által alkalmazott szubszidiaritási politika pedig külön üdvözlendő, hiszen olyan szintű különbségek vannak az országok sportfinanszírozási és sportpolitikai nézeteiben, amelyeket nehezen lehetne egységesíteni. Ezen különbségek lehetnek alapjai az országok sportsikereinek hosszútávon.

Irodalomjegyzék

Bácsné Bába É. (2017): Magyar futballtársaságok szervezeti kérdései. *TAYLOR: GAZDÁLKODÁS- ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT: A VIRTUÁLIS INTÉZET KÖZÉP-EURÓPA KUTATÁSÁRA KÖZLEMÉNYEI* 9 : 2 (28) pp. 5-13. , 7 p. (2017)

Becsky, A. – Dékán, T. (2014): Verseny és együttműködés a sport és az életmód különböző területein. Klaszterszemlélet a sportban [Competition and cooperation in sport and lifestyle. Cluster approach in sport]. In S. Perényi (Ed.), *A mozgás szabadsága: A szabadidősport társadalmi, gazdasági és egészségügyi megközelítései* (pp. 243–251). Debrecen, Hungary: Debreceni Egyetem.

Breedveld, K. – Kuipers, A. (2017): THE NETHERLANDS: A Joint Venture of Clubs, Businesses, Municipalities and Schools in Sport. In: Laine, A., Vehmas, H. (eds) *The Private Sport Sector in Europe. Sports Economics, Management and Policy*, vol 14. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-61310-9_15

Breedveld, K. – Tiessen-Raaphorst, A. (2011): Low countries, high performances. In C. Sobry (Ed.), *Sports governance in the world. A socio-historic approach* (pp. 347–374). Paris, France: *Editons le Manuscrit. Hoekman, R., & Breedveld, K. (2013): The Netherlands.* In K. Hallmann & K. Petry (Eds.), *Comparative sport development: Systems, participation and public policy* (pp. 119–135). New York, NY: Springer.

Breuer, C. – Giel, T. – Hallmann, K. (2017): GERMANY: Transformation Towards a More private Sport Sector. In: Laine, A., Vehmas, H. (eds) *The Private Sport Sector in Europe. Sports Economics, Management and Policy*, vol 14. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-61310-9_9

Breuer, C. – Feiler, S. – Wicker, P. (2015): Sport clubs in Germany. In C. Breuer, R. Hoekman, S. Nagel, & H. van der Werff (Eds.), *Sport clubs in Europe: A cross-national comparative perspective* (pp. 187–208). Cham, Switzerland: Springer International Publishing Switzerland.

Bodnár, I. – Perényi, S. (2015): Movement artists and female teachers of physical education: Women's body culture at the beginning of the last century in Hungary. In R. Diketmüller (Ed.), *Inspirational women in Europe making a difference in physical education, sport and dance* (pp. 63–73). Juiz de Fora, Brazil: Universidade Federal de Juiz de Fora.

CBS (2015): De Nederlandse sporteconomie. De bijdrage van sport aan de Nederlandse economie in 2006–2012 [The Dutch sport economy. The contribution of sport to the Dutch economy 2006–2012]. Den Haag, The Netherlands: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Deloitte (2015): Der deutsche Fitnessmarkt - Studie 2015 [The German fitness market – Study 2015]. Düsseldorf, Germany: Deloitte & Touche GmbH Wirtschaftsprüfungsgesellschaft. Breuer C, Feiler S (2014) Sportvereine in Deutschland. Sportentwicklungsbericht 20 13/2014. Analyse zur Situation der Sportvereine in Deutschland. Deutsche Sporthochschule Köln, Köln book: Sport Clubs in Europe - A Cross-National Comparative Perspective (pp.187-208)Chapter: Sport Clubs in GermanyPublisher: Springer International PublishingEditors: Christoph Breuer, Remco Hoekman, Siegfried Nagel, Harold van der Werff

European Commission. (2014): Sport and physical activity. Special Eurobarometer 412/Wave 80.2. Brussels, Belgium: D-G Education and Culture.

Marks, G. – Hooghe, L. (2004): Contrasting visions of multi-level governance. In I. Bache & M. Flinders (Eds.), Multi-level governance (pp. 15–30). Oxford, England: Oxford University Press.

García, B. (2010): The EU and Sport Governance Between Economic and Social Values. In *Groeneveld, M. – Holihan, B. – Ohl, F. (2010)* Social Capital and Sport Governance in Europe. ISBN 775343102

Goossens, R. – Kuipers, A. – Van den Dool, R. (2014): Sportinfrastructuur: organisaties, accommodaties en vrijwilligers [Sport infrastructure: Organizations, facilities and volunteers]. In A. Tiessen-Raaphorst (Ed.), Rapportage sport 2014 (pp. 122–142). Den Haag, The Netherlands: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Gratton, C. – Taylor, P. (2000): Economics of sport and recreation. London, UK: E & FN Spon.

Hix, S. (2003). The political system of the European Union (2nd ed.). Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.

Hoekman, R. – Breedveld, K. (2013): The Netherlands. In K. Hallmann & K. Petry (Eds.), Comparative sport development: Systems, participation and public policy (pp. 119–135). New York, NY: Springer.

Kraus, M. (2016): Zdroje nezbytné pro realizaci vládní politiky a vládních koncepcí v oblasti podpory sportu do roku 2020 [Necessary sources for realization of government policy and government concepts of sport promotion till the year 2020]. Oral presentation in Národní sportovní konference.

Magyar Közlöny. (2013): 1638/2013. (IX. 11.) Kormányhatározat a Nemzeti Stadionfejlesztési Programmal kapcsolatos feladatokról [1638/2013. (11.9) Government Decree on tasks related to the National Stadium Development Program]. from <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK13148.pdf> (Utolsó letöltés: 2022. 08. 12.)

Marks, G. – Hooghe, L. – Blank, K. (1996): ‘European integration from the 1980s: State-centric v. multi-level governance’. *Journal of Common Market Studies*, 34(3), pp. 341–373.

Novotný, J. – Eysseltová, S. – Fukalová, N. – Hobza, V. – Kotáb, J. – Marešová, K., ... Vltavská, K. (2011): Sport v ekonomice [Sport in economics]. Prague, Czech Republic: Wolters Kluwer.

Parrish, R. (2003a): ‘The birth of European Union sports law’. *Entertainment Law*, 2(2), pp.20–39.

Parrish, R. (2003b): 'The politics of sports regulation in the EU'. *Journal of European Public Policy*, 10(2), 246–262. *Social Capital and Sport Governance in Europe*, edited by Margaret Groeneveld, et al., Taylor & Francis Group, 2010. ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/debreceen/detail.action?docID=574463>.

Perényi, S. – Szerovay, M. – Bodnár, I. (2017): HUNGARY: Filling the Gaps in the Strategic State Sector. In: Laine, A., Vehmas, H. (eds) *The Private Sport Sector in Europe. Sports Economics, Management and Policy*, vol 14. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-61310-9_11

Perényi, S. (2013): Hungary. In K. Hallmann & K. Petry (Eds.), *Comparative sport development. Systems, participation and public policy* (pp. 87–100). New York, NY: Springer.

Molnar, G. (2007): Hungarian Football: A socio-historical overview. *Sport in History*, 27(2), 293–317.

Slepičková, I. – Laník, P. – Popelka, J. (2017): CZECH REPUBLIC: Growth of the Profit-Making Sport Sector After Economic and Political Transformations. In: Laine, A., Vehmas, H. (eds) *The Private Sport Sector in Europe. Sports Economics, Management and Policy*, vol 14. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-61310-9_5

Slepičková, I. – Slepička, P. – Mudrák, J. (2016): Změny sportu jako sociálního jevu ve vztahu k doping [Changes of sport as social phenomenon in relation to the doping]. In P. Slepička Ed.), *Problematika doping ve sportu se zaměřením na děti a mládež* (pp. 62–71). Prague, Czech Republic: FTVS UK.

Weisbrod, B. A. (1988): *The nonprofit economy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Internetes hivatkozások:

I01.: *Hír24.hu* (2019): Bekerült a TAO-rendszerbe a röplabda is. 24.hu <https://24.hu/sport/2017/06/13/bekerult-a-tao-rendszerbe-a-roplabda-is/> (Utolsó letöltés: 2022. 08. 12.)

I02.: *Radio Prague International* (2005): Fans club together to revive bankrupt Bohemians football club. english.radio.cz <https://english.radio.cz/fans-club-together-revive-bankrupt-bohemians-football-club-8097372> (Utolsó letöltés: 2022. 08. 12.)

I03.: *Statista GmbH*. (2016b): Mitgliederzahl der Fitnessstudios in Deutschland von 2003 bis 2014 (in Millionen) [Number of gym members in Germany from 2003 to 2014 (in million)]. <http://de.statista.com/statistik/daten/studie/5966/umfrage/mitglieder-der-deutschen-fitnessclubs/> (Utolsó letöltés: 2022. 08. 12.)

I04.: Csepregi, B. (2016): Stadionláz, 2. rész. Retrieved November 15, 2016 <https://atlatszo.hu/2016/05/03/stadionlaz-2-resz-legalabb-215-milliard-forintba-fogfajni-a-koznek-orban-stadionos-bogracsulyasa/> (Utolsó letöltés: 2022. 08. 12.)